

Az ausztrál tudományos akadémiák hálózata

A kezdetek

Ausztrália európaiak általi felfedezése a spanyol, portugál és holland hajósokhoz köthető. Utóbbiak közül Willem Janszont (1570 k. - 1630 k.) szokták a kontinens első felfedezőjének tartani. Már ezek a korai hajósok is észrevették, hogy a déli földrész növény- és állatvilága jelentős eltérést mutat más vidékekhez képest. Beszámolóik alapján a később útnak induló angol és francia expedíciók természettudósokat is vittek magukkal. A legnagyobb hírnévre közülük kétségkívül Joseph Banks (1743-1820) tett szert, aki egy kis tudományos csapat kíséretében vett részt Cook kapitány első, 1769-1771 között tartó útján. Banks részben a Brit Királyi Társaság – amelynek 1766-tól haláláig tagja, majd 1778-1820 között elnöke volt – delegáltjaként került Cook kíséretébe, és egész életében figyelemmel kísérte az új gyarmat kibontakozását, így egyáltalán nem túlzás azt mondani, hogy az ausztrál tudományos élet kezdetei Cook kapitány érkezéséig nyúlnak vissza.

Cook látogatása után azonban a brit döntéshozók egy fegyenctelep megalakítását határozták el a kontinens keleti partján, amely aztán az alapításkori belügyi államtitkár, Lord Sydney után kapta a nevét. A döntés következtében a tudomány és kultúra ügye néhány évtizedre háttérbe szorult – nemcsak a fegyencek érkezése miatt, hanem azért is, mert minden forrást a megtelepedéssel és berendezkedéssel kapcsolatos nehézségek leküzdésére kellett fordítani.

A fejlesztési irányokat jól jelezte a tengerész-, illetve katonatisztekből kinevezett kormányzók sora. Műveltsége és széleslátókörűsége miatt kiemelendő közülük Lachlan Macquarie (1762-1824), aki hosszú, több mint egy évtizedes kormányzói működése idején sok energiát fordított a telep kulturális és tudományos intézményrendszerének megalapozására is. Ezt a munkát különös figyelemmel folytatta utóda, Thomas Brisbane (1773-1860), aki bár katonaként érkezett, de emlékét – a nevét viselő Brisbane városán kívül – elsősorban tudományos (csillagászat területén elért) eredményei őrizték meg. Szerette Ausztráliát, könyvtárát hazaköltözésekor a fiatal gyarmat lakosságának adományozta.

Lord Brisbane volt a legkorábbi, ausztrál földön alapított tudományos társaság, az Ausztrálázsiai Filozófiai Társaság (*Philosophical Society of Australasia*) első elnöke. Ez az 1821-ben – még Macquarie kormányzósága alatt – létrehozott szervezet 1866-tól – Viktória királynő jóváhagyásával – Új-dél-walesi Királyi Társaságként (*Royal Society of New South Wales*) működött tovább, egészen a jelenkorig.

A Társaságot eredetileg hét magánszemély alapította, akik heti rendszerességgel rendeztek találkozót a saját otthonaikban, hogy gondolataikat és könyveiket egymással kicseréljék. Ennek a szervezetnek a fő célját képezte az, hogy „*e hatalmas kontinenst és a szomszédos régiókat a természettudományok különféle ágainak segítségével felderítse.*” Ennek érdekében – büntetés terhe mellett – vállalták tudományos cikkek elkészítését és publikálását is.

Tagállami akadémiák és szövetségi akadémia

Az Ausztráliai Államszövetség (Commonwealth of Australia) a hat ausztráliai brit gyarmat (Új-Dél-Wales, Victoria, Queensland, Dél-Ausztrália, Nyugat-Ausztrália, Tasmania) föderációjából jött létre 1901-ben. Az egységes állam egy kényes politikai kompromisszumra épült, amely a szövetségi szint létrehozása ellenére is jelentős hatásköröket hagyott a tagállamoknál. Így történt, hogy a korábbi brit gyarmatokon létrehozott tudományos társaságok

saját hatáskörben, illetve az adott állam történeti sajátosságaira tekintettel (például a Dél- ausztráliai Királyi Társaság az 1911 előtt az állam igazgatása alatt álló Északi Terület tudományos közössége számára is nyitva áll) teljes jogkörrel működhetnek tovább az adott tagállam keretei között, és az államszövetség megalakítását követően sem került föléjük ernyőszervezet.

Ennek köszönhető, hogy Ausztráliának jelenleg is tulajdonképpen tagállamonként egy tudományos akadémiaja működik – éppen úgy, ahogy minden tagállam külön törvényhozással, igazságszolgáltatási és oktatási rendszerrel bír. Minden helyi királyi társaságnak megvan(nak) a saját díjai, folyóiratai és intézményrendszere.

Királyi társaságok Ausztráliában			
Gyarmat	Alapítási év	Gyarmat	Alapítási év
Új-Dél-Wales	1821	Queensland	1884
Victoria	1854	Nyugat- Ausztrália	1914
Dél-Ausztrália	1880	Tasmania	1844

A szerző saját táblázata

Az ausztrál tudományos élet ugyanakkor viszonylag gyorsan megérezte ennek a szétagoltságnak a hátulütőit, ezért már korán, az első világháborút követően megkezdődött egy szövetségi szintű tudományos képviselői szervezet létrehozása, amely a nemzetközi tudományos életben is hatékonyan tudja az országot képviselni. Ez volt az Ausztráliai Nemzeti Kutatási Tanács (*Australian National Research Council*). A II. világháborút követően az egyre erősödő nemzetközi tudományos kapcsolatok előmozdítása érdekében 1954-ben megszületett a döntés egy nemzeti tudományos akadémia egyesületi formában való létrehozásáról (ezzel egyidejűleg pedig az Ausztráliai Nemzeti Kutatási Tanács beszüntette a működését).

Az Ausztrál Tudományos Akadémia (*Australian Academy of Science*) a brit Királyi Társaság ausztrál tagjainak kezdeményezésére, az ausztrál kormány támogatásával és a királynő által jóváhagyott alapszabályokkal az ausztrál fővárosban, Canberrában – a tulajdonképpeni tudományos negyedben, az Ausztrál Nemzeti Egyetem és az Ausztrál Nemzeti Múzeum közelében – kezdte meg a működését. Az Akadémia székháza, a *Ragyogó Kupola* (*Shine Dome*) 1958-1959-ben épült fel, az Akadémia Titkársága az 1927-ben átadott – szomszédos telken fekvő – *Ian Potter Házban* került elhelyezésre.

Jelenleg tehát mind szövetségi, mind tagállami szinten működnek – a brit Királyi Társaság mintájára egyesületi formában létrehozott – tudományos „akadémiák” – amint erre a tanulmány címében a „hálózat” kifejezés is utal.

Célok

A tagállami és a szövetségi tudományos akadémiák céljai és feladatai között jelentős átfedések találhatóak. Az akadémiák alapfeladatai a következők: a.) a tudomány és a tudományos ismeretterjesztés népszerűsítése; b.) a tudománypolitika alakítása és az egységes álláspont képviselője, valamint megjelenítése a politikai és társadalmi fórumokon; c.) a kiemelkedő tudományos alkotások létrejöttének ösztönzése és elismerése (díjak és ösztöndíjak); d.) nemzetközi kapcsolatok kialakítása.

A célok és feladatok párhuzamosságai tekintetében a lényegi különbség a szövetségi szint kapcsolatépítési lehetőségeiben és képességeiben rejlik. Ez a szint ugyanis elsődlegesen az

ausztrál tudományos élet nemzeti céljainak meghatározásában és a nemzetek közötti partnerkapcsolatok kiépítésében érdekelt (ennek érdekében közel két tucat nemzeti tudományos bizottságot tart fenn az egyes tudományágakkal kapcsolatos szakkérdések megvitatására).

A többi cél és feladat tekintetében az akadémiák gyakorlata és módszerei szinte teljesen azonosak. Tagságuk rendszeresen jelöl és választ különböző tagokat. A szervezetek saját díjakat és ösztöndíjakat alapítanak és adnak át, és saját folyóiratot, illetve intézményeket (általában könyvtárat) tartanak fenn, továbbá tagállami, nemzeti vagy nemzetközi szintű tudományos kapcsolatokat építenek.

Magyar vonatkozások

Végül röviden érdemes megemlíteni az akadémiai hálózat magyar vonatkozásait is. A távolság ellenére a magyar-ausztrál tudományos kapcsolatok a 20. század második felétől egyre bővülnek. Bár amerikai kutatásaiért kapott Nobel-díjat, *Harsányi Jánost* (1920-2000) Ausztrália is a saját Nobel-díjasai között tartja számon, ugyanis az elismerés alapjául szolgáló kutatásait még a nagy déli kontinensen kezdte meg.

Számos magyar tudós öregbítette az ausztráliai tudományos akadémiák valamelyikének hírnevét – elegendő itt a nemzetközi hírű entomológusra, *Szent-Ivány Józsefre* (1910-1988) gondolni, aki az ausztrál és pápua új-guineai rovarvilág tanulmányozása révén alkotott maradandó életművet. Ennek elismeréseként a Dél-ausztráliai Királyi Társaság előbb tagjává, majd 1978-ban elnökévé is választotta.

Bár Szent-Ivány Józsefet nem sokkal halála előtt a Magyar Tudományos Akadémia is tiszteleti tagjai közé választotta, itthon szinte teljesen elfeledték. Nem járt jobban az egykori 1848-as honvéd, *Vékey Zsigmond* (*Sigismund Wekey*) sem, aki viszont még ennél is nagyobb szolgálatot tett új hazájának. Vékey Zsigmondot ugyanis röviddel azután, hogy 1854-ben az aranymezőiről híres Victoriába érkezett, az akkoriban szárnyait bontogató helyi tudományos társaság (*Philosophical Institute of Victoria*) alapító titkárává választották. Bár ő két év után e posztról lemondott, a társaság – Victoriái Királyi Társaság (*Royal Society of Victoria*) név alatt – ma is létezik. Ahogy az ausztráliai magyarok múltjának tudós kutatója, Kunz Egon (1922-1997) írta: „*Büszkén gondolhatunk arra, hogy Ausztrália egyik legrégebb és ma is fennálló tudományos társulatának bölcsőjét egy magyar negyvennyolcas tiszt ringatta...*”

Honlap: www.science.org.au

Székhely: Shine Dome (15 Gordon St, Acton ACT 2601, Ausztrália)

Domaniczky Endre